

ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ
ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ АПН УКРАЇНИ

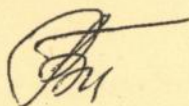
На правах рукопису

БАКАТАНОВА Вероніка Борисівна

***Психолого-педагогічні умови
професійного відбору майбутніх
інженерів-педагогів***

13.00.04 - професійна педагогіка

А в т о р е ф е р а т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ 1996

371.13

ЛННБ України ім.В.Стефаніка

00376200 (1)

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Інституті педагогіки і психології професійної освіти АПН України

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор
КОЗАКОВ Віталій Андрійович

Офіційні опоненти – доктор педагогічних наук,
старший науковий співробітник
ФЕДОРІШИН Борис Олексійович

кандидат педагогічних наук
ЩЕРБАК Ольга Іванівна

Провідна установа – Український інститут підвищення
кваліфікації керівних кадрів освіти

Захист дисертації відбудеться " 19 " лютого 1997 року
о 14⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради
Д 01.61.01 в Інституті педагогіки і психології професійної ос-
віти АПН України (254060, м. Київ, вул. М. Берлінського, 9, 5-й
поверх, зал засідань).

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Інституту
педагогіки і психології професійної освіти АПН України
(254060, м. Київ, вул. М. Берлінського, 9).

Автореферат розіслано " 15 " січня 1997 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Г.М. Цибульська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність і ступінь дослідженості теми. Стратегічна мета виведення вищої освіти в Україні на світовий рівень, визначена Державною національною програмою "Освіта" ("Україна ХХІ століття"), передбачає впровадження такої системи прийому до вищих навчальних закладів, яка забезпечуватиме відбір на навчання абітурієнтів за об'єктивними критеріями. Такі вимоги до реформування вищої школи спричиняються соціально-економічними змінами, що сталися в сучасному суспільстві, зокрема переходом до ринкових відносин та необхідністю відповідної адаптації системи вищої освіти. У таких умовах зростає необхідність у підготовці компетентних інженерів-педагогів, які б поряд з хорошими техніко-технологічними знаннями добре володіли методикою їх передачі учням та робітникам, розуміли б загальну стратегію виховання професіоналізму та професіонала. Ці умови формують певні вимоги як до особистості інженера-педагога, так і до якості його підготовки у відповідних вищих навчальних закладах (ВНЗ). Як зазначено у Концепції професійної освіти України, основним напрямом у розв'язанні цих завдань є формування якісно нового типу педагога професійного навчального закладу, який поєднує функції викладача та майстра виробничого навчання. Це сприяє подоланню існуючого розриву в формах та методах між теоретичним і практичним навчанням професії. Такому педагогу необхідно мати спеціальну професійну підготовку, знання з основ педагогіки та психології, високий рівень робітничої кваліфікації з відповідної професії.

Останнім часом загострилась суперечність між вимогами до особистості та діяльності інженерно-педагогічних працівників і фактичним рівнем професійної підготовки випускників інженерно-педагогічних спеціальностей вищих навчальних закладів України. Ця суперечність полягає в тому, що підготовку висококваліфікованих

робітників здійснюють інженери-педагоги з недостатнім рівнем робітничої кваліфікації, низьким загальнокультурним рівнем, що негативно впливає на виховання учнів ПТУ.

З метою визначення психолого-педагогічних умов професійного відбору претендентів на інженерно-педагогічні спеціальності вищих навчальних закладів нами було вивчено та проаналізовано теоретичні аспекти цієї проблеми.

Проблеми розвитку вищої педагогічної освіти в Україні вивчали В. К. Майборода та В. І. Луговий. Вагомий внесок до педагогічної теорії і практики з питань підготовки вчителя та формування його особистості зробили О. А. Абдуліна, А. М. Алексюк, Ф. Н. Гоноболін, С. Б. Єлканов, І. А. Зязюн, В. А. Крутецький, Н. В. Кузьміна, Н. Д. Левітов, В. О. Сластьонін, А. І. Шербаков та інші.

Необхідність професійного відбору на педагогічні професії та його психолого-педагогічні аспекти знайшли теоретичне обґрунтування в дослідженнях С. О. Голованова, Г. І. Клімова, Є. О. Клімова, О. Т. Маленка, В. Ф. Моргуна, А. В. Парінова, С. В. Томіліна, Б. О. Федоришина, Р. І. Хмелюк, О. Е. Шишкіної та інших.

Заслужують на увагу результати наукових досліджень з питань підготовки інженерно-педагогічних працівників для системи профтехосвіти П. Р. Атутова, С. Я. Батишева, Ф. Н. Гоноболіна, Г. Є. Зборовського, Е. Ф. Зеєра, Н. В. Кузьміної, Б. Д. Литвинова, О. Т. Маленка, А. І. Пастухова, Г. М. Романцева, М. М. Таланчука, В. Л. Худякова, О. І. Шербак, В. І. Ярового та інших.

У сучасних умовах неможливо розглядати підготовку інженерно-педагогічних кадрів лише як підготовку викладачів дисциплін профтехциклу та майстрів виробничого навчання для закладів профтехосвіти. Сьогодні вони повинні вміти здійснювати цілісний педагогічний процес, виконувати найважливішу соціальну роль щодо виховання робітників-професіоналів.

Аналіз психолого-педагогічних досліджень щодо удосконалення підготовки інженерів-педагогів свідчить про неможливість розгляду цих питань без вивчення процесу підготовки робітників в навчальних закладах освіти. Цим питанням присвячені наукові праці С. Я. Батишева, А. П. Беляєвої, І. Б. Васильєва, В. О. Зайчука, Е. М. Ковальчук, М. І. Махмутова, Н. Г. Ничкало, В. О. Радкевич, В. В. Синявського, Д. О. Тхоржевського, В. В. Шапкіна та інших.

Як показало вивчення, професійний відбір на інженерно-педагогічні професії ще не став предметом комплексного психолого-педагогічного дослідження. В існуючій практиці професійний відбір учнівської молоді на інженерно-педагогічні професії здійснюється безсистемно, за другорядними критеріями, без урахування психолого-педагогічних умов. При цьому майбутній студент не розглядається як суб'єкт педагогічної системи, а виступає лише об'єктом організаційно-педагогічних дій.

Таким чином, нагальною стає проблема такого відбору на навчання з інженерно-педагогічних спеціальностей, який би забезпечував високу успішність навчання студентів і відповідно високу ефективність оволодіння ними професією інженера-педагога.

Актуальність цієї проблеми та значення її успішного розв'язання для подальшого розвитку системи вищої інженерно-педагогічної освіти визначили тему нашого дослідження – " Психолого-педагогічні умови професійного відбору майбутніх інженерів-педагогів "

Об'єкт дослідження: процес професійного відбору випускників ПТУ на інженерно-педагогічні спеціальності вищого навчального закладу.

Предмет дослідження – психолого-педагогічні умови професійного відбору учнівської молоді професійно-технічних навчальних закладів на інженерно-педагогічні спеціальності.

Мета дослідження полягає у виявленні, теоретичному обґрунтуванні та експериментальної перевірці психолого-педагогічних умов професійного відбору майбутніх інженерів-педагогів.

Гіпотеза дослідження: професійний відбір майбутніх інженерів-педагогів підвищить ефективність навчання студентів, якщо:

- профорієнтаційна робота буде здійснюватись комплексно, на основі взаємодії ВНЗ і закладів профтехосвіти;

- цілі підготовки інженерно-педагогічних кадрів будуть змодельовані з урахуванням потреб закладів профтехосвіти;

- критерії професійного відбору на інженерно-педагогічні спеціальності використовувати з відповідним методичним забезпеченням.

Відповідно до мети дослідження та висунутої гіпотези було визначено такі **завдання**:

1) проаналізувати сучасний стан кадрового забезпечення професійно-технічних училищ;

2) здійснити порівняльний аналіз передового вітчизняного та зарубіжного досвіду підготовки інженерно-педагогічних кадрів;

3) теоретично обґрунтувати і розробити психолого-педагогічну модель діяльності інженера-педагога;

4) розробити критерії професійного відбору випускників ПТУ на інженерно-педагогічні спеціальності;

5) розробити та експериментально перевірити методику організації професійного відбору на інженерно-педагогічні спеціальності і виявити його вплив на ефективність навчання майбутніх працівників профтехосвіти.

Методологічною основою дослідження стали: теорія наукового пізнання, філософські положення про взаємозв'язок та взаємозумовленість явищ та процесів, необхідність їх вивчення в конкретно-історичній обстановці; системно-структурний підхід, що дозво-

ляє розглядати об'єкт як ціле, утворене в результаті взаємодії його частин: положення про наступність і взаємозв'язок загальної, професійної і вищої освіти як ланок системи безперервної освіти; принцип професійної спрямованості навчання.

Загальнотеоретичною базою дослідження є психолого-педагогічні концепції загального розвитку особистості, положення щодо провідної ролі діяльності у формуванні якостей особистості, концепції професійної орієнтації, уявлення про педагогічну систему та професіоналізм особистості і діяльності інженера-педагога.

Концепція дослідження. Цілеспрямований професійний відбір учнів ПТУ на інженерно-педагогічні спеціальності за об'єктивними та суб'єктивними критеріями сприяє успішному оволодінню професією інженера-педагога, який у сучасних умовах повинен добре володіти техніко-технологічними знаннями, методикою їх передачі учням, засобами педагогічного спілкування, методами виховання.

Підвищення ефективності навчання студентів інженерно-педагогічного вищого навчального закладу передбачає врахування психолого-педагогічних умов професійного відбору, які забезпечують взаємодію профорієнтаційної роботи ВНЗ із закладами профтехосвіти, врахування цілей підготовки та потреб закладів профтехосвіти, визначених критеріїв відбору та відповідного методичного забезпечення.

Методика професійного відбору учнів ПТУ на інженерно-педагогічні спеціальності ВНЗ має базуватись на професіограмі інженера-педагога і спрямовуватись на формування і розвиток їх самосвідомості.

Для розв'язання поставлених завдань використовувались взаємодоповнюючі **методи дослідження**: теоретичні – порівняльно-історичний аналіз літературних джерел та нормативної документації з питань підготовки кваліфікованих робітників, моделювання;

емпіричні – спостереження, інтерв'ювання, анкетування, тестування, кількісний і якісний аналіз їх результатів з використанням елементів математичної статистики та експертних оцінок.

Дослідження здійснювалось поетапно у 1991 – 1996 рр. на базі Української інженерно-педагогічної академії (м.Харків) та закладів професійної освіти м.Харкова (ПТУ – 2, 4, 5, 9, 10, 13, 14, 17, 18, 19, 21, 29, 32, 35, 36, ВПУ – 6, 11) і Харківської області (ПТУ-36, 57, 58, 59, 60, ВПУ-27), ПТУ-9 м.Полтави, ПТУ-25 м.Березані Київської області, ВПУ – 7 м.Орел (Росія). Експериментальною роботою було охоплено 414 учнів ПТУ, ВПУ, технікумів, 149 студентів УІПА, 74 експерта.

На першому етапі (1991-1992 рр.) було здійснено теоретичний аналіз проблеми, визначені об'єкт, предмет, гіпотеза та завдання дослідження, розроблено його методику.

На другому етапі (1993-1994 рр.) – розроблено теоретичну модель інженера-педагога, критерії та методику професійного відбору на інженерно-педагогічні спеціальності ВНЗ, здійснено попередню перевірку гіпотези та уточнено завдання дослідження.

На третьому етапі (1995-1996 рр.) завершено експериментальну перевірку розробленої методики професійного відбору майбутніх інженерів-педагогів, проаналізовано та узагальнено результати впровадження методики профвідбору, сформульовано загальні висновки.

Наукова новизна дослідження полягає у створенні особистісно-діяльнісної моделі інженера-педагога; в обґрунтуванні психолого-педагогічних умов професійного відбору учнів ПТУ та ВПУ на інженерно-педагогічні спеціальності у вищих закладах освіти відповідного профілю; у розробці методики професійного відбору на інженерно-педагогічні спеціальності.

Теоретична значущість дослідження: розроблено матрицю осо-

бистісних якостей інженера-педагога, обґрунтовано критерії професійного відбору учнів професійно-технічних навчальних закладів на інженерно-педагогічні спеціальності ВНЗ.

Практична значущість дослідження полягає у розробці методики відбору на інженерно-педагогічні спеціальності учнів ПТУ та ВПУ, створенні профорієнтаційної професіограми інженера-педагога.

Результати дослідження можуть бути використані в індустріально-педагогічних технікумах і коледжах, інженерно-педагогічних ВНЗ, на інженерно-педагогічних факультетах та курсах підвищення кваліфікації працівників профтехосвіти; для розробки рекомендацій з питань організації професійної орієнтації і відбору абітурієнтів на інженерно-педагогічні спеціальності; в процесі прийому на навчання до вищих навчальних закладів відповідного профілю.

Вірогідність наукових положень, висновків та рекомендацій забезпечується обґрунтованістю вихідних позицій дослідження: використанням комплексу методів, адекватних його об'єкту, предмету, меті та завданням; результатами дослідно-експериментальної перевірки розробленої методики організації профвідбору на інженерно-педагогічні спеціальності; математичною обробкою одержаних даних з використанням елементів математичної статистики; повнотою і статистичною значущістю емпіричного матеріалу.

На захист винесено:

1. Психолого-педагогічні умови професійного відбору:

- відповідність профвідбору цілям інженерно-педагогічної освіти;
- спрямованість профорієнтації на свідоме професійне самовизначення учнями ПТУ щодо професії "інженер-педагог";
- комплексність і взаємодія у профорієнтації між інженерно-педагогічними ВНЗ і закладами профтехосвіти;
- компетентність педагогічних працівників з питань методики та

критеріїв відбору учнів на інженерно-педагогічні спеціальності.

2. Особистісно-діяльнісну модель інженера-педагога, яка містить такі елементи структури особистості як: спрямованість, досвід, психічні процеси, біопсихічні властивості. На цій підставі і з урахуванням функціональних компонентів діяльності інженера-педагога (гностичного, проєктивного, конструктивного, комунікативного, організаторського) розроблені матриця та професіограма, які являють собою особистісно-діяльнісну модель фахівця інженерно-педагогічного профілю.

3. Методику відбору учнівської молоді професійних навчально-виховних закладів на інженерно-педагогічні спеціальності.

Апробація результатів дослідження. Основні висновки і результати дослідження доповідались на першій та другій російських науково-практичних конференціях з міжнародною участю "Проблеми соціології професійної освіти робітників" (Санкт-Петербург, лютий 1992 р., вересень 1994 р.), на практичних семінарах для керівників ВПУ м. Харкова та Харківської обл. (м. Харків, ХІПІ, 1992 - 1993 рр.), на обласних семінарах інженерно-педагогічних працівників (м. Харків, 1992, 1993, 1996 рр.), на XVII Всеукраїнській науково-методичній конференції "Теоретичні та практичні аспекти проблеми підготовки інженерів-педагогів" (м. Харків, березень 1993р.), на російській конференції з міжнародною участю "Проблеми виховання учнівської молоді" (м. Черкеськ, вересень 1995 р.), на XVIII науково-методичній конференції "Проблеми ступеневої інженерно-педагогічної освіти" (м. Харків, березень 1995р.), на міжнародній науково-методичній конференції "Роль вузів у вирішенні проблем безперервної освіти та виховання особистості (від шкільної до післядипломної)" (м. Харків, травень 1995 р.).

Впровадження результатів дослідження. Результати дослідження впроваджено в Української інженерно-педагогічної академії, вико-

ристовувались у лекціях, семінарських, практичних та лабораторних заняттях із загальної і професійної педагогіки, з курсу організації та методики виховної роботи в ПТУ, проведенні педагогічних практик студентів, при здійсненні профорієнтаційної роботи в професійно-технічних навчальних закладах.

Провідні положення роботи відображені в 8 публікаціях.

Дисертація складається із вступу, двох розділів, висновків, списку основної використаної літератури з 225 джерел, 13 додатків. Дисертація вміщує 11 таблиць та 3 малюнки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми, визначені об'єкт, предмет, мета, завдання та методи дослідження, сформульована гіпотеза, виявлені новизна і теоретична та практична значущість одержаних результатів, сформульовані положення, що виносяться на захист.

У **першому розділі** "Підготовка інженерів-педагогів як психолого-педагогічна проблема" розглянуто сучасний стан кадрового забезпечення системи профтехосвіти та проведено ретроспективний аналіз вітчизняного і зарубіжного досвіду підготовки інженерів-педагогів, що було покладено в основу розробленої особистісно-діяльничої моделі фахівця інженерно-педагогічного профілю.

Розгляд проблеми якості інженерно-педагогічних кадрів, працюючих у системі профтехосвіти, було здійснено за допомогою аналізу кадрового забезпечення м. Харкова та Харківської області, згідно із станом на кінець 1994/95 навчального року.

Одержані дані свідчать, що лише 37% майстрів виробничого навчання мають інженерно(індустріально)-педагогічну освіту. Серед викладачів – тільки 23%. Якщо згадати, що за підрахунками американських фахівців для 2/3 нових робітничих професій вже недос-

татньо середньої освіти, то природною буде вимога до кадрів, які їх готують – вища інженерно-педагогічна освіта.

До цього слід додати, що майже 36% інженерно-педагогічних працівників – це особи пенсійного та предпенсійного віку.

Окрім проблеми якості існує також і проблема кількості кадрового забезпечення системи профтехосвіти. Так, взагалі по Україні на кінець 1994 – 1995 навчального року не вистачало: викладачів – 1372, майстрів в/н – 8960. Отже, усього по Україні не вистачає більш, ніж десять тисяч інженерно-педагогічних працівників. На подолання такого становища спрямований Указ Президента України "Про Основні напрями реформування професійно-технічної освіти в Україні" N 322/96 від 8 травня 1996 року, яким у розділі 8 "Кадрове забезпечення професійно-технічної освіти" передбачено "привести у відповідність з потребами систему підготовки інженерно-педагогічних кадрів для професійно-технічних закладів освіти на базі спеціалізованих факультетів вищих навчальних закладів".

Таким чином, для України проблеми якості і кількості підготовки інженерно-педагогічних кадрів є актуальними.

Проведений аналіз певних аспектів стану кадрового забезпечення системи професійно-технічної освіти дозволив зробити певні висновки:

Рівень освіти, базової психолого-педагогічної підготовки викладачів професійно-технічного циклу і особливо майстрів виробничого навчання не відповідає сучасним вимогам освіти та виховання у професійних навчально-виховних закладах.

Необхідним в удосконаленні підготовки кадрів для системи профтехосвіти є значне підсилення її загальногуманітарного, педагогічного та психологічного компонентів. Особливо важливим це стає в умовах реалізації напрямку на гуманізацію та демократи-

зацію освіти, зокрема освіти професійної.

Рівень володіння робітничою професією як, в першу чергу, майстрів виробничого навчання, так і викладачів профтехциклу залишається низьким, що, безумовно, відбивається на реальній кваліфікації їх учнів. Таким чином, сучасна практика підготовки кадрів для системи профтехосвіти не спрямована на подолання незадовільного стану справ з робітничою кваліфікацією інженерно-педагогічного складу багатьох ПТУ.

Розглядаючи інженерно-педагогічну освіту у таких країнах, як Російська імперія, СРСР, Україна, Великобританія, Німеччина, Болгарія, Угорщина та ін., а також аналізуючи принципи, на яких вона базується, було зроблено певні висновки та визначено перспективи підготовки вітчизняних інженерно-педагогічних працівників.

Розвиток промисловості, який розпочався із середини – кінця 19 століття у країнах Західної Європи та Російській імперії, до складу якої входила Україна, зумовив постійне зростання вимог до рівня загальної та професійної освіти робітників. Внаслідок цих обставин постійно підвищувались вимоги до рівня освіти тих фахівців, які займаються підготовкою робітничих кадрів, тобто інженерів-педагогів. Саме з цим пов'язані створення та розвиток як мережі індустріально- та інженерно-педагогічних навчальних закладів, так і підвищення рівня освіти, що надається їх випускникам.

Економічний розвиток, економічна та відповідна їй політична незалежність будь-якої держави обов'язково пов'язані із рівнем розвитку продуктивних сил, а саме з їх кваліфікацією, сформованістю професійно значущих якостей особистості, можливістю швидко, відповідно до вимог ринку, змінювати спеціальність або професію у межах певного "професійного поля" (професійною мобільністю), здібністю до постійного саморозвитку та професійно-

го самовдосконалення. Забезпечити відтворення саме таких робітників може лише високоосвічений та висококваліфікований інженер-педагог, на долю якого випадає реалізація прогностичної та еволюційної функції освіти. Такий підхід може розглядатися як один з факторів виходу економіки сучасної України з кризового стану, що можливо тільки на підставі опанування робітниками сучасними технологіями, які забезпечать виготовлення конкурентоспроможної продукції світового рівня.

Досвід підготовки педагогічних кадрів для системи профтехосвіти в СРСР, Україні, Німеччині свідчить, що найбільш доцільною та ефективною є підготовка інженерів-педагогів з числа вихованців профтехучилищ, які вже одержали робітничу професію, певну кваліфікацію у межах цієї професії, мають досить чітке уявлення як про систему профтехосвіти, процес підготовки робітників, так і про виробництво – сферу використання робітничої сили.

Заслуговують на увагу та повинні враховуватися як при розробці вітчизняного законодавства про профтехосвіту, так і в процесі підготовки інженерно-педагогічних кадрів у ВНЗ вимоги, що ставляться до володіння робітничою професією та виробничого досвіду педагогічних працівників професійних навчально-виховних закладів (Франція, Німеччина, Великобританія та ін.).

Перспективною для України в сучасних соціально-економічних умовах є підготовка інженерів-педагогів з числа осіб, які вже мають відповідну інженерну освіту та стаж роботи за фахом, шляхом надання їм гуманітарної, зокрема, психолого-педагогічної освіти в умовах спеціалізованих ВНЗ (як це робиться у Франції, Великобританії, Румунії, Болгарії).

Державні заходи щодо підвищення освітнього рівня осіб, які сьогодні працюють на інженерно-педагогічних посадах, але не мають відповідної освіти, повинні ґрунтуватися не на коротко-

часній їх підготовці на різних курсах, а на наданні цим інженерно-педагогічним працівникам базової інженерно-педагогічної освіти. При цьому, держава мусить законодавчо стимулювати дану категорію інженерно-педагогічних працівників до здобуття відповідної освіти та її наявність ставити як умову заняття посади майстра виробничого навчання або викладача ПТУ, ВПУ (як це робиться у Франції та Німеччині). Втілення у життя ринкових відносин повинно стосуватися не тільки створення ринку робітничої, але й інженерно-педагогічної праці як природної умови підвищення її якості.

Підвищення кваліфікації та підготовка педагогічних кадрів профтехосвіти, про що свідчить попередній розгляд цих проблем, завжди було державною справою та ґрунтувалося на загальнодержавних заходах реформування як системи профтехосвіти, так і її кадрового забезпечення. З урахуванням такого вітчизняного та зарубіжного досвіду, напрями реформування системи профтехосвіти та заходи щодо її кадрового забезпечення, які передбачені Державною національною програмою "Освіта" ("Україна XXI століття"), є історично логічними та адекватними перспективам розвитку суспільства і держави.

Проведений ретроспективний аналіз та зроблені висновки спонукали нас до необхідності розробки особистісно-діяльничої моделі інженера-педагога, яка б відповідала сучасним вимогам суспільства та НТП, а також ґрунтувалась на перспективних психолого-педагогічних дослідженнях.

В основу побудови особистісно-діяльничої моделі інженера-педагога покладено такі положення:

- властивості особистості, а також її соціально-психологічні настанови формуються під час діяльності і спрямовані на здійснення діяльності, в якій відбувається взаємодія людей:

- будь-яка професія вимагає від людини наявності певної сукупності якостей: специфіка інженерно-педагогічної професії передбачає, що деякі особистісні загальнолюдські якості стають професійно значущими під впливом професійно-педагогічної діяльності;

- головною характеристикою якості професійної діяльності є мотивація фахівця, сформованість ціннісної орієнтації та професійного ідеалу, але неможна знехтувати і його рівень професійної підготовки.

У дослідженні закладено такі структурні компоненти педагогічної системи ПТУ: мета, учень, інженер-педагог, навчальна інформація та засоби педагогічної комунікації з відповідними функціональними зв'язками в межах освітньо-виховного процесу.

На підставі наведених вище міркувань було розроблено матрицю особистісних якостей інженера-педагога. Вона містить такі елементи структури особистості як: спрямованість (переконавання, світогляд, ідеали, схильності, інтереси, бажання); досвід (звички, уміння, навички, знання); психічні процеси (воля, почуття, сприйняття, мислення, відчуття, емоції, пам'ять); біопсихічні властивості (темперамент, статеві та вікові властивості), які розподілені за функціональними компонентами педагогічної системи. З урахуванням результатів моделювання в роботі також було створено професіограму інженера-педагога.

Розроблені матриця та професіограма інженера-педагога були покладені в основу вивчення психолого-педагогічних умов професійного відбору та його впливу на ефективність навчання з інженерно-педагогічного фаху, яка розглядається як один із доміантних факторів професійного становлення кадрового працівника профтехосвіти.

У другому розділі "Організаційно-педагогічні основи професійного відбору на інженерно-педагогічні спеціальності" розгля-

нито теоретичні підстави для здійснення професійного відбору майбутніх інженерів-педагогів та успішності навчання студентів інженерно-педагогічних ВНЗ, розроблено критерії відбору учнівської молоді професійних навчально-виховних закладів на навчання до інженерно-педагогічного фаху, наведено результати дослідно-експериментальної перевірки названих вище теоретичних положень.

Державна національна програма "Освіта" (Україна XXI століття) передбачає впровадження системи прийому до вищих навчальних закладів за об'єктивними критеріями. Цього можна досягнути лише удосконаленням системи науково-практичної підготовки молоді до вільного та самостійного вибору професії – профорієнтації. Комплексність рішення проблем цієї системи пов'язано з соціальними, економічними, психолого-педагогічними, медично-фізіологічними аспектами.

Саме психолого-педагогічний аспект профорієнтаційної системи передбачає виявлення інтересів, нахилів, здібностей учнів, допомогу у пошуку професійного покликання, виборі такої професії, яка б відповідала індивідуальним особливостям особистості, її потенційним можливостям.

У "Концепції профорієнтації учнівської молоді" серед етапів профорієнтаційної роботи професійний відбір визначається як комплексне дослідження особистості з метою прогнозування її професійної придатності на основі наявних у неї фізичних і психічних відмінностей. Також професійний відбір – це спеціально організований дослідницький процес, мета якого – виявити і визначити за допомогою науково обґрунтованих методів ступінь і можливість психофізіологічної і соціально-психологічної придатності

претендентів на навчання і роботу за професією.

З метою формування термінологічної чіткості і однозначності було визначено, що далі в нашому дослідженні під терміном "академічна успішність" ми будемо розуміти фіксований результат процесу навчання за кількісними показниками, а термін "ефективність навчання" будемо вживати для характеристики якості навчальної діяльності як процесу, який протікає протягом часу та пов'язаний із засвоєнням визначеної суми знань, умінь та навичок, складного комплексу соціальних норм, із здобуттям соціального досвіду за певний період навчання.

У відповідності до створеної особистісно-діяльнісної моделі інженера-педагога було розроблено критерії відбору учнівської молоді професійних навчально-виховних закладів на інженерно-педагогічні спеціальності, які розподілено на дві групи:

а) об'єктивні – за допомогою яких визначають наскільки людина відповідає вимогам, що виставляє професія: наявності організаційних, комунікативних, академічних та мовних здібностей; схильності до професійно-педагогічної діяльності; біопсихічних властивостей; володіння робітничою професією; загальнокультурного рівня; соціальної активності; самооцінки;

б) суб'єктивні – які допомагають виявити відповідність інженерно-педагогічної професії вимогам людини до майбутньої професійної діяльності: бажання займатися інженерно-педагогічною діяльністю; наявності мотивів до інженерно-педагогічної діяльності; визнання цінностей майбутньої професійно-педагогічної діяльності.

Відповідно до мети, гіпотези та завдань дослідження, а також з використанням розробленої методики професійного відбору учнівської молоді на навчання з інженерно-педагогічних спеціальностей, була здійснена дослідно-експериментальна робота у про-

Фесійних навчально-виховних закладах м. Харкова та Харківської області (ВПУ - 6, 27; ПТУ - 5, 10, 18, 57, 59), м. Полтави (ПТУ - 9), м. Березані Київської області (ПТУ - 25), м. Орла (ВПУ - 7, Росія).

Ця робота здійснювалась за участі та з допомогою студентів Української інженерно-педагогічної академії під час проходження ними першої та другої педагогічної практик. Після всебічного вивчення учнів, надання їм інформації про професію "інженер-педагог", проведення екскурсій до академії та за допомогою багатфакторного визначника професійних схильностей (БВПС) було проведено вивчення розподілу учнівської молоді за типами професій (класифікація Клімова Є.О.) і, відповідно, наявності професійно-педагогічної спрямованості.

Окрім вивчення молоді у професійних навчально-виховних закладах було здійснено обстеження 72 учнів випускних класів загальноосвітніх шкіл NN 51, 145, 151 м. Харкова та СШ N2 смт. Андріївки Балаклеївського району Харківської області.

З урахуванням цього, загальна кількість випробуваних склала 414 учнів. В ході роботи з БВПС схильності до інженерно-педагогічної діяльності було виявлено у 96 осіб, що складає майже 23% від усієї виборки. Аналогічна картина спостерігається і у професійних навчально-виховних закладах, де 77 осіб (23%) з 342 мають названі вище схильності.

З 96 осіб, які мають схильності до професій типу "Людина-Людина", за критерієм академічної успішності було відібрано 68 учнів з середнім балом по загальноосвітнім дисциплінам не нижче, ніж 3,9 (тобто з середньо-високим рівнем академуспішності).

За методикою Б.О. Федоришина КОН-2 із 68 учнів з середньо-високим рівнем академуспішності було відібрано 55 осіб, які мають рівень розвитку організаторських та комунікативних здібностей не нижче середнього, тобто $K_p > 0,66$ і $K_k > 0,56$ відповідно. Цих осіб

було запрошено на навчання до Української інженерно-педагогічної академії.

Для дослідження впливу бажання займатися у майбутньому інженерно-педагогічною діяльністю на академічну успішність було здійснено аналіз професійних намірів у студентів 5-го курсу машинобудівного факультету УІПА. Вибір саме машинобудівного факультету зумовлений тим, що цей факультет академії за основними показниками (конкурс абітурієнтів при вступі, середня успішність навчання студентів, відсів студентів і т. ін.) можна вважати середньостатистичним. В результаті цього виявилось, що з студентів-дипломників машинобудівного факультету мають намір працювати за здобутим в академії фахом лише 54%.

Академічна успішність студентів вивчалась за циклами: психолого-педагогічні дисципліни (ППД) та інженерні дисципліни (ІД). При виявленні середньої академічної успішності за психолого-педагогічним циклом враховувались оцінки за: складання іспитів з психології, педагогіки, методики викладання; захист курсових робіт з педагогіки (психології) та методики викладання; проходження 1-ї та 2-ї педагогічних практик. Для аналізу середньої академічної успішності з інженерного циклу були усереднені оцінки з таких профільюючих дисциплін як: "Технологія машинобудування", "Металорізальні верстати", "Деталі машин", "Інструменти", "Креслення", "Матеріалознавство", "Допуски та посадки".

Одержані дані оброблені за допомогою методів непараметричної статистики, зокрема критерія знаків, що дало можливість зробити висновки за малими вибірками даних, які підпорядковані законам ненормального розподілу.

У ході дослідження було здійснено також аналіз зв'язку нахилів студентів до інженерно-педагогічної діяльності (ІПД) з їх академічною успішністю та професійно-педагогічною компетент-

ністю. З цією метою за методикою БВПС вивчалися нахили до інженерно-педагогічної діяльності студентів двох навчальних груп 4-го курсу машинобудівного факультету і студентів трьох навчальних груп 4-го курсу хіміко-технологічного факультету. Визначалась також їх професійно-педагогічна компетентність під час проходження ними педагогічної практики.

Вивчення професійно-педагогічної компетентності було здійснено на підставі спеціально розробленої "Матриці педагогічної компетентності (за функціональними компонентами педагогічної системи)" та за допомогою розроблених на її основі анкет самооцінки і експертної оцінки. Окрім цього, використовувалась стандартна анкета "Вчитель очима учнів". Одержані дані було зведено у розроблену "Діагностичну карту студента", за допомогою якої було визначено інтегральний показник компетентності для кожного студента.

Одержані дані проаналізовано за допомогою таблиці сполучених ознак 2×2 та критерія точної імовірності Фішера, що дозволило зробити висновок про те, що студенти зі схильностями до інженерно-педагогічної діяльності в середньому мають більш високу академічну успішність та професійно-педагогічну компетентність, ніж студенти, орієнтовані на інші види діяльності. Їх також характеризує більш високий рівень професійно-педагогічної компетентності, виявлений під час педагогічної практики, більш адекватна самооцінка та задоволеність першою спробою сил, яка є суттєвою передумовою успішності будь-якої професійної діяльності. Коефіцієнт зв'язку професійно-педагогічної компетентності та академічної успішності, виявлений в процесі кореляційного дослідження, становить позитивну величину ($a > 0$) у студентів, які мають нахили до інженерно-педагогічної діяльності, що свідчить про наявність позитивної тенденції.

Таким чином, виявлено взаємозв'язок між наявністю нахилів до інженерно-педагогічної діяльності у студентів і їх педагогічною компетентністю, а також рівнем академічної успішності.

Наявність схильностей до інженерно-педагогічної діяльності у студентів та відбір учнівської молоді на навчання до УІПА перевірено і здійснено за допомогою одних і тих же методик (зокрема БВПС). Отже, однакова сутність зумовлює подібні явища. Це є підставою стверджувати, що й надалі відібрані таким чином абітурієнти під час навчання у ВНЗ матимуть більш високі показники і, відповідно, імовірність успішного опанування інженерно-педагогічним фахом.

На підставі вивчення проблем кадрового забезпечення закладів профтехосвіти та історичного досвіду підготовки інженерно-педагогічних кадрів, а також експериментальної профорієнтаційної роботи у профтехучилищах визначено такі психолого-педагогічні умови професійного відбору майбутніх інженерів-педагогів:

- відповідність професійного відбору на інженерно-педагогічні спеціальності цілям, змодельованим з урахуванням сучасних уявлень про особистість та діяльність інженера-педагога, а також потреб і перспектив розвитку закладів профтехосвіти;

- спрямованість професійної орієнтації учнівської молоді профтехучилищ не тільки на розвиток її самосвідомості, формування адекватної самооцінки індивідуальних особливостей і рис характеру, а також на самостійне та свідоме професійне самовизначення відносно професії "інженер-педагог";

- проведення профорієнтаційної роботи комплексно, а також у тісній взаємодії між інженерно-педагогічними ВНЗ та органами профтехосвіти, професійно-технічними училищами;

- здійснення професійного відбору згідно з науково обґрун-

тованими об'єктивними та суб'єктивними критеріями та віддання переваги при прийомі до інженерно-педагогічного ВНЗ тим абітурієнтам, які цим критеріям відповідають:

- володіння ІПП профтехучилищ, викладачами та студентами ВНЗ методами професійної орієнтації на інженерно-педагогічні спеціальності, і, зокрема, методиками професійного відбору учнів закладів профтехосвіти.

Дослідно-експериментальна робота, що проводилась серед учнівської молоді професійних навчально-виховних закладів Харківської області та студентів Української інженерно-педагогічної академії, підтвердила основні положення висунутої гіпотези і дала змогу виконати основні дослідницькі завдання та зробити висновки:

1. В умовах інформаційно-технологічної революції, переходу до ринкової економіки виникла об'єктивна потреба у відтворенні робітничих кадрів нової формації. Це зумовлює необхідність підвищення якості інженерно-педагогічної освіти, яка у причинно-наслідковому зв'язку є первинною.

2. Зростання вимог до рівня загальної та професійної освіти сучасних робітників зумовлює принципово нові вимоги вже не тільки до професійної підготовки робітника, але і до його особистості, до рівня сформованості його професійно значущих особистісних якостей. Внаслідок цього постійно підвищувались вимоги до рівня освіти тих фахівців, які займаються підготовкою робітничих кадрів, тобто інженерів-педагогів.

3. Розроблена нами особистісно-діяльнісна модель інженера-педагога ґрунтується на сучасних вітчизняних та зарубіжних уявленнях, враховує запити суспільства та потреби професійно-технічних закладів освіти України в інженерно-педагогічних кадрах. Вона містить такі елементи структури особистості як: спрямо-

ваність, досвід, психічні процеси, біопсихічні властивості. На цій підставі і з урахуванням функціональних компонентів діяльності інженера-педагога (гностичного, проектного, конструктивного, комунікативного, організаторського) були розроблені матриця та професіограма, які являють собою особистісно-діяльнісну модель фахівця інженерно-педагогічного профілю.

4. Матриця особистісних якостей та професіограма інженера-педагога, що ґрунтуються на наукових засадах і сучасних уявленнях, були покладені в основу розробки об'єктивних та суб'єктивних критеріїв відбору учнівської молоді професійних навчально-виховних закладів на інженерно-педагогічні спеціальності.

5. Експериментальна перевірка розробленої методики професійного відбору на інженерно-педагогічні спеціальності дала змогу виявити її вплив на ефективність навчання студентів – майбутніх інженерів-педагогів:

– студенти, які мають намір працювати за інженерно-педагогічним фахом, віддають перевагу вивченню психолого-педагогічних дисциплін, але наявність професійних намірів не забезпечує їх високу академічну успішність;

– студенти із нахилами до інженерно-педагогічної діяльності у середньому мають більш високу академічну успішність та професійно-педагогічну компетентність, ніж студенти, орієнтовані на інші види діяльності; їх також характеризує більш адекватна самооцінка та задоволеність педагогічною практикою і педагогічною діяльністю.

Результати нашого дослідження не претендують на вичерпність проблеми удосконалення професійної підготовки інженерно-педагогічних кадрів для закладів профтехосвіти. Актуальними вважаємо вивчення питань розвитку професійно значущих якостей майбутніх інженерів-педагогів під час навчання у ВНЗ, адаптації сту-

дентів інженерно-педагогічної академії до умов навчання та наступної професійної діяльності, формування психологічної готовності студентів 1-2 курсів до вивчення дисциплін психолого-педагогічного циклу.

Основні положення дисертаційного дослідження відображені у публікаціях автора:

1. Современные подходы к организации жизнедеятельности учащихся ПТУЗов // Первая российская научно-практическая конференция с международным участием "Проблемы социологии профессионального образования рабочих" / Под ред. Н. А. Лобанова. - СПб., 1992. - Т. 2. - С. 65-67.
2. Проблеми дозвільної діяльності у професійних навчальних закладах // Теоретичні та практичні аспекти проблеми підготовки інженерів-педагогів: Матеріали XVII науково-методичної конференції. - Харків: ХІПІ, 1993. - С. 180-182.
3. Программа педагогических практик для студентов специальности 03.01.00 "Профессиональное обучение, специальные технические дисциплины". - Харьков: ХИПИ, 1993. - 24 с. У співавторстві.
4. Досуг как один из элементов организованной жизнедеятельности учащихся ПТУЗов // Проблемы социологии профессионального образования рабочих: Вторая российская конференция с международным участием / Под ред. Н. А. Лобанова. - СПб.: Изд. Акме-Петербург, 1994. - С. 43-46.
5. Прогрессивные учебные заведения профессионального образования: Проблемы, опыт, перспективы / Под ред. д-ра пед. наук, проф. П. А. Ярмоленко. - Харьков: Ростов-на-Дону, 1995. - Ч. 1, 2. - 236 с. У співавторстві.
6. Взаимодействие профессионально-трудовой и досуговой деятельности учащихся ПТУЗов // Проблемы воспитания учащейся молодежи: Российская конференция с международным участием / Под ред. Н. А. Лобанова. - СПб. - Черкесск: Изд. Акме - Петербург, 1995. - С. 266-268.
7. Організована життєдіяльність як засіб професійної підготовки фахівців // Роль вузів у вирішенні проблем безперервної освіти та виховання особистості: Матеріали XVIII науково-методичної конференції. - Харків: УІПА, 1996. - С. 23-24.
8. Методика профорієнтації учнів ПТУ на інженерно-педагогічні спеціальності: Методичні рекомендації для інженерно-педагогічних працівників закладів профтехосвіти. - Х., 1996. - 24 с.

Бакатанова В. Б. Психолого-педагогические условия профессионального отбора будущих инженеров-педагогов.

Диссертация в виде рукописи на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – профессиональная педагогика. Институт педагогики и психологии профессионального образования АПН Украины, Киев, 1996.

Работа посвящена изучению процесса профессиональной ориентации и профессионального отбора учащейся молодежи для обучения по инженерно-педагогическим специальностям в вузе. Исследуются состояние кадрового обеспечения ПТУ и исторические предпосылки совершенствования инженерно-педагогического образования в Украине, а также организационно-педагогические основы профессионального отбора на профессию "инженер-педагог".

Научная новизна и теоретическая значимость диссертации заключаются в создании личностно-деятельностной модели инженера-педагога, разработке критериев и методики профессионального отбора на инженерно-педагогические специальности учащейся молодежи профессиональных учебных заведений.

Bakatanova V. B. Psychological and Pedagogic Conditions of Vocational Selection of Future Pedagogical Engineers.

Dissertation in the form of manuscript for the Candidate of pedagogy scientific degree, specialization 13.00.04 – vocational pedagogy: Institute of Pedagogy and Psychology of Vocational Education APS of Ukrain, Kyiv, 1996.

The work is devoted to the study of process of vocational guidance and vocational selection of students for education by engineering and pedagogical specializations in the institute of higher education. Condition of personnel provision of VTS and historical prerequisites of improvement of pedagogical engineers education in Ukrain and organizing pedagogical bases of vocational selection to the profession "pedagogical engineer" are investigated.

Scientific novelty and theoretical value of dissertation are: creation of personality and activity model of pedagogical engineer, elaboration criterions and methods of vocational selection of students of vocational educational institutions to pedagogical engineers professions.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: Інженерно-педагогічна освіта, професійний відбір, ефективність навчання, академічна успішність, особистісно-діяльнісна модель, професійно значущі якості особистості.

Підписано до друку 11.12.96г. Формат 60х84/16.
Ум. друк. арк. 1.0. Обл.-вид. арк. 1.0.
Тираж 100. Зам. 120.

Відділ оперативної поліграфії
Центру "Міжнародна освіта"
тел. 227-37-86, 227-12-75

AB 36.745